

PASTÝŘSKÝ LIST V NEJISTÉ DOBĚ – XVIII.

ŽIVOT JAKO POUŤ ANEB CO NA NÁS ASI TAK ČEKÁ NA KONCI LABYRINTU?

Svůj dnešní List věnuji vzpomínce na muže statečného, neúnavného poutníka klopýtajícího životem a labyrinty světa, pastýři duší a učiteli rozumu a lidskosti Janu Ámosi Komenskému. Je dodnes mým kolegou a mentorem v pastýřské i sociální službě, inspirací pro vzdělávací projekty, do kterých jsem se zapojoval a stále zapojuji (domácí vzdělávání, Světlo paměti, mediální kurzy, přednášky o včelaření, české krajiny či etice mezních situací). Je pro mě příkladem člověka, který, ač neustále srážen, znovu povstává, aby zápasil s nepřáteli důstojnosti lidství, nepřízní okolností a utrpením lidského života. Zápasil do poslední myšlenky, závěrečné řádky pera, konečného vydechnutí.

Předkládám k nahlédnutí text, který jsem před nějakou dobou sepsal pro elektronický časopis Tabita, mírně jej upravil a rozšířil. Cituji zde své nejmilovanější pasáže z Komenského díla. Ty, které mě provázejí po celou dobu služby druhým. Vzdávám těmito několika neumělými řádky čest muži, od jehož odchodu do věčného domova a pokojného spočinutí v náruči Hospodinově právě dnes uplynulo rovných 350 let.

Mým neskromným přáním je, aby se tento muž stal dobrou inspirací i pro vás. A aby vám jeho odkaz pomohl opět hrdě pozvednout hlavu v nelehké době – jsme země, která stále vzdělává své potomky, kde lidé vzájemně ctí lidskou důstojnost, jsme země, v níž stále ještě dokážeme pečovat jeden o druhého a jsme ochotni podat pomocnou ruku v nouzi nejvyšší. Nenechme si to od nikoho vzít! Buďme vděční za to, kým jsme, kam jsme se dostali a čeho jsme dosáhli. A usilujme o to, abychom byli stále lepší! Milujme přátele, mějme však i respekt a prokazujeme velkorysost vůči našim odpůrcům.

A odvažme se ponořit do odkazu Komenského mnohem hlouběji. Proto, abychom spolu s ním došli k zjištění, že veškeré vědění, poznání a um mají sloužit nejenom k povznesení naší lidskosti, ale především nám mají být nápomocny k nalezení cesty k našemu Dárci života a připravit nás na setkání tváří v tvář.

*

Muži, kteří na svých bedrech, mnohdy nevědomky či nechtě, nesou břímě světa své generace, se často vyznačují novátorstvím, odvahou a pokorou. Přesto se svým vrstevníkům jeví spíše jako kulhaví a neúspěšní poutníci, vandráci a zkrachovalci. Jejich život, ideje i konání se nezdá pohybuji na samé hraně tenké jako ostří nože. Jen s notnou dávkou úsilí unikají nástrahám života. A přijde-li nakonec vniveč jejich nedokončené dílo, udělají vše pro to, aby znovu povstalo k životu tak, jako prý povstával bájný pták fénix ze svého vlastního popela. Jen málokdo z jejich souputníků dohlédne za horizont událostí až tam, kde po nich, na rozdíl od jejich kritiků, ještě zůstává patrná nesmazatelná stopa. Stopa moudrosti, stopa důstojenství a křehké lidskosti. Konečně z jejich vytrvalého zápasu, mimořádné moudrosti a inspirujících myšlenek čerpáme až do dnešních dnů... Jedním z takových věčně zápasících poutníků je bezesporu Jan Ámos Komenský.

Ač je o životě našeho poutníka mnohými labyrinty světa známo poměrně hodně skutečností, některé zdánlivé banality se ztrácejí v mlze záhad a nejasností. Tak třeba víme, kdy se Jan Ámos narodil – 28. března 1592, a jistotně víme, že je nejmladším z pěti dětí Martina Szegese a Anny Chmelové.

Jenže nám není známo, kde přesně spatřil světlo světa. Nárok si totiž činí minimálně tři obce: Nivnice, Uherský Brod a snad i Komňa, po níž nese přízvisko. Pozoruhodné jsou i strkanice kolem jeho národnostního původu, které nejlépe vystihuje bonmot: *Největší učitel národů, kterého České království darovalo světu, je ve skutečnosti Moravan s uherskými předky*. Ostatně bylo by na tom něco divného, když se narodil na pomezí Moravy a Uher?

Na prahu jinošství – neb na roky teenagerovské se v době Komenského ještě „nehraje“ – přichází o oba rodiče. Jeho mladý život je svěřen nejprve do péče poručníků z řad příbuzných (sestra, teta), později jsou jeho poručníky lidé mimo rodinu. A opět: netušíme proč. Stát se sirotkem pro mnohé znamená počátek konce, ne tak pro Jana Ámose. Ukáže se být mimořádně nadaným studentem. Inu, někomu je dáno do vínku, aby určité slabiny nakonec proměnil v nové příležitosti. Díky tomu se ze sirotka Jana Ámose nakonec vyklube nejuznávanějšího reformátor vzdělávání, myslitel, filosof a mimořádně plodný spisovatel své doby. Aby to nebylo málo, pak většinu jeho života provází politický aktivismus spojený s nadějí na nové spravedlivé společenské a náboženské uspořádání válkou rozvrácené domoviny. A co víc, i život zasvěcený službě Bohu a jeho lidu v milované Jednotě bratrské.

Po studiích nejprve na bratrské škole ve Strážnici a později v přerovském bratrském gymnáziu, kde se rozhodne pro pastýřskou službu, je vyslán za zahraničními zkušenostmi a vzděláním na univerzity v Herbornu a Heidelbergu. Na té první studuje tři roky, na další už jen jeden semestr, který stačí pro obhájení teologické disputace. Komenského cestu, stejně jako mnohých jiných bratrských studentů doma i v zahraničí, sponzoruje hlava Jednoty bratrské na Moravě, dobrodinec mnohých, Karel starší ze Žerotína.

Při návratu domů Komenský poprvé a naposledy navštíví Prahu. Zde se nezdrží, nýbrž spěchá na rodnou Moravu, aby se v Přerově ujal vedení bratrské školy, kde začíná jeho usilovná práce na revoluční proměně celého dosavadního vzdělávacího systému. Ta je natolik převratná, že mnohé nápady později uplatňují ve svém vzdělávacím systému i jezuité. Čas vedení školy a experimentování s výukou jsou Komenského nešťastnějším životním obdobím, do něhož lze zahrnout i následnou ordinaci na kněze a službu na bratrském sboru ve Fulneku, jakož i ženitbu s Magdalenou Vizovickou a narození prvního synka.

Šťastné dny promění v noční můru nezdařené české stavovské povstání, které následně rozpoutá celoevropský konflikt na dlouhých třicet let. Prohraná bitva na Bílé hoře bere naději na poklidný život všem protestantům v Českém království. I Jan Ámos musí prchat. Z Fulneku odváží svou těhotnou ženu i s malým synkem a svěruje je v Přerově do ochrany a péče Karla staršího ze Žerotína. Sám se následně uchyluje do vnitřního exilu. Nejprve na severní Moravě, později na žerotínském Brandýsko-orlickém panství. Mimochodem, východní Čechy nakonec procestuje křížem krážem.

V tomto období ho zasáhne další bolestivá rána. Na mor, který řádí nejen v Přerově, umírají jeho žena i oba synové. Jako by útěk před pronásledováním a ve Fulneku uskutečněné veřejné pálení Komenského knihovny i prvotních spisků zabývajících se pedagogikou nebyly samy o sobě dost velkým trápením.

Před námi se však otevírá další záhada: neznáme jména jeho dvou synů. Jde o opomenutí, nebo spíš touhu překonat trýznivou bolest ze ztráty? Ve svých spisech Komenský dokonce nezmiňuje ani to, kde přesně se v počátcích exilu skrýval na severní Moravě – snad v Oderských vrších či v okolí Velkých Losin? Možná chtěl místa do budoucna utajit i pro své následovníky na útěku.

V době krize nejhlubší pak v sobě dokáže vyburcovat to nejlepší a nejšlechetnější, co v něm upřímný zápas o víru za roky nastrádal. Ve skrytu vnitřního exilu píše *Labyrint světa a ráj srdce*, kde se vysmívá mnohému lidskému plahočení, usilování o moc, přetvářce i bojům, falešným jistotám a jalovým nadějím, aby na konci práce vzdal hold jediné naději, zachránci svého života, Ježíši Kristu:

„Vítej, vítej, můj synu a bratře milý!“ A když to řekl, přívětivě mě objal a políbil. Z toho mne prostoupila jakási přelíbezná vůně a byl jsem prodchnut nevypravitelnou radostí, že mi až slzy tekly z očí. Ani jsem nevěděl, co mám říci na tak nenadálé přivítání, a tak jsem si jen zhluboka povzdechl a vzhlédl k němu pokornýma očima. Když viděl, jak jsem samou radostí celý předěšený, promluvil ke mně takto dále: „Kde jsi byl, synu můj? Kdes byl tak dlouho? Kudys chodil? Co jsi hledal ve světě? Potěšení? Kde jsi ho měl hledat jinde, než v Bohu? A kde jinde Boha než v jeho chrámu? A jaký je chrám Boha živého? Cožpak to není chrám živý, který si sám pro sebe připravil, tvé vlastní srdce? Díval jsem se, můj synu, jak jsi bloudil, ale už jsem se na to nechtěl dívat dále, přivedl jsem tě k sobě a uvedl do sebe sama. Toto místo jsem si zvolil za palác, kde budu přebývat, a chceš-li tu bydlet se mnou, nalezněš zde, co jsi marně hledal ve světě: pokoj, útěchu, slávu a hojnost všeho. A slibuji ti, synu můj, že nebudeš zklamán tak jako tam.“

Když jsem slyšel tu řeč a pochopil jsem, že to je můj spasitel Ježíš Kristus, o němž jsem už dříve ve světě něco zběžně slyšel, s velkým potěšením a naprostou důvěrou (ne jako ve světě, s obavami a s pochybováním), jsem sepal ruce, vztáhl je k němu a řekl jsem: „Zde jsem, Pane můj, Ježíši! Vezmi si mne, chci být tvůj a zůstat tak na věky. Mluv ke svému služebníku a dej, ať poslouchám; řekni mi, co chceš, a dej, ať v tom najdu zalíbení; ulož mi, co se ti líbí, a dej, ať to unesu; obrať mne, k čemu chceš, a dej, ať na to stačím; poruč, co chceš, a co poroučíš, dej: ať se já stanu ničím, abys ty sám byl vším.“

Aniž to však tuší, jeho putování mnohými labyrinty světa je vlastně teprve na samém počátku. Znovu se žení, snad aby překonal trýznivou bolest a samotu? S Marií Dorotou Cyrillovou, s níž žije dalších 24 let, mají 4 děti.

V této době se dostává do čela Jednoty bratrské, pro niž vykoná mnoho zahraničních misí. Podílí se na zajištění exilu pro utečence v Lešně, pomáhá do Vratislavi potají převést bratrskou knihovnu z Náměště nad Oslavou a bratrskou tiskárnu z Kralic.

Sám v pětaticeti odchází do polského Lešna, kde nachází, jako mnozí jiní bratrství utečenci, nový domov. Z exilu se již nikdy natrvalo do své milované domoviny nenavrátil, i když tušíme, že jeho mnohé cesty do Uher v utajení patrně přes Moravu vedou. V Lešně natříkrát prožije 19 let naplněných nejen prací, vyučováním, pastýřskou službou i praktickou péčí o životy lidí zasažených morem, nýbrž i neutuchajícím úsilím o získání mezinárodního respektu pro české protestanty.

Hnán neklidnou dobou a potřebami souvěrců se vrhá do práce, především na pedagogiku, a také zahajuje práci na dvou velkých projektech: jednak české encyklopedii a také na *Obecné poradě o nápravě věcí lidských*, do níž postupně vkládá nejen své těžce nabyté vědomosti a životní zkušenosti, nýbrž i naději na „lepší příští“. Krom toho jako čelný představitel a později poslední biskup staré Jednoty bratrské pečuje o bratry v exilu. A všude možné po Evropě shání morální i finanční podporu pro ty, kteří jsou mu svěření.

V roce 1648 ztrácí podepsáním Vestfálského míru poslední naději na brzký návrat do domoviny. Navíc v tomto roce umírá i jeho druhá manželka. Rok na to se potřeťí žení – s Janou Gajusovou, která je mladší o 30 let. Tentokrát už jde spíše o „sňatek z rozumu“, neb jako stárnoucí otec potřebuje zdatné pomoci s početnou rodinou.

Přes všechna strádání pokračuje v práci. Píše si s významnými šlechtici i panovníky Evropy. Cestuje do zahraničí – ve službách Jednoty bratrské, ale i jako politický či pedagogický agitátor. Nabízí své pedagogické služby Švédům i Angličanům. Přijímá nabídku uherského šlechtice Zikmunda Rákocziho a rozjede svůj vzdělávací experiment na Blatném potoce v Uhrách. Zde zakládá a nějakou dobu i vede vzorovou školu, pro kterou píše i učebnice. Ale jako mnohé jiné podniky, ani tento nedokončí.

Události se divoce odvíjí dál – nové naděje i nová zklamání, život jak na horské dráze – nahoru a dolů. Další švédské tažení Polskem a proklamovaná podpora Švédů z řad exulantů nakonec způsobí vyhnání členů Jednoty bratrské z Lešna. Komenský musí, tak jako mnozí jiní, utéci, aby zachránil život a rodinu. A potká ho další rána – s vypáleným Lešnem hoří nejen veškerý jeho majetek, nýbrž především jeho rozsáhlá knihovna a mnohé rozpracované rukopisy, které v sobě skrývají pilnou, mnohaletou práci.

Posledních čtrnáct let života prožije jako host rodiny válečného magnáta Ludvíka De Geera v Amsterdamu, kde vytvoří a dokončí většinu ze svých mnoha knih a spisků.

Ve své osobní závěti *Jedno potřebné* dochází na sklonku života a u samého konce vlastního labyrintu světa k následujícímu poznání a vyznání:

Jestliže jsem se nějak připodobnil poštilému poutníkovi a dělal jen to, co se týká pozemského života, máje za skutečné dílo práce vedlejší, upouštím od toho a chci být na konci života jako onen dobrý obchodník, který nehledá nic jiného než perly, a když najde jednu velmi cennou, prodá všechno, aby ji koupil. Ty sám, Pane Ježíši, už budeš mou drahocennou perlou, všechno mé dobro, všechno mé JEDNO NEZBYTNÉ. Tebe jediného hledám a koupím, když jsem rozprodal vše, co mám i nemám, a vše, co svět považuje za bohatství, budu mít za lejna proto, abych získal tebe, můj Kriste. Mým posledním zaměstnáním bude učit se umírat tomuto životu a umět se narodit budoucímu.

Putování Jana Ámose se uzavírá 15. 11. 1670 a nám zůstává nedořešená poslední a pro nás velmi zahanbující otázka: *Proč jsme nejproslavenějšího exulanta ani po 350 letech nenavrátili do Fulneku, kde prožil svá nejšťastnější léta života? Nenastal nejvyšší čas to napravit?*

Možná nejlapidárněji se celoživotní, nekončící a z valné části nedokončené úsilí poutníka Jana Ámose Komenského dá vyjádřit jedním z bonmotů irského dramatika Samuela Becketta:

„Zkusil jsi to, selhal jsi. To není důležité. Zkus to znovu. Selži znovu, selži lépe.“

Mám za to, že si byl Komenský svých neúspěchů a selhání vědom – však těch různých škobrtnutí či rozpracovaných a nedotažených věcí za ním zůstává pěkná řádka. Aťsi! Máme-li sami být spravedlivými, musíme přiznat, že učinil pro známost naší země a pro povznesení lidského pokolení víc, než mnozí z nás.

Na druhou stranu pro něho spíše než selhání byla důležitější naděje. Naděje, kterou hýčkal ve svém srdci: že se jeho bitému národu bude jednoho dne vést lépe, že se lidé budou vzdělávat v poznání i charakteru tak, aby byli připraveni na setkání se svým Stvořitelem a Zachráncem, a z nynějšího utrpení Jednoty bratrské nakonec vzejde v budoucnu něco dobrého. Konečně: že i poklad Božího slova se nadobro nevytratí z lidských myslí, srdcí a jednání.

Pokud tedy někdo selhává, pak jsme to my, Komenského hrdí dědici. Ačkoli se na něho rádi odvoláváme – ať už na poli pedagogickém či teologickém, zdaleka jsme neprostudovali, nepochopili, nepřijali a neuskutečnili mnohé z pokladů, které nám tu před více než třemi stoletími nastínil a jako svůj odkaz zanechal.

Komenského zápas je pro mě příběhem hluboce inspirujícím: přes mnohé ústrky a pády, navzdory nepřízní a nebezpečství doby, tváří v tvář pronásledování i zášti mocných tohoto světa, skrze mnohé omyly a selhání, tento pokorný muž plný víry, naděje a lásky znovu a znovu povstává. Proto, aby se s neutuchajícím úsilím opět pustil do rozdělaného, zdánlivě nekonečného a zatím ještě nedokončeného díla. Pojd'me s novou chutí na jeho úsilí navázat dnes my!

Petr Plaňanský, pastor KS Nymburk
(V Nymburce, 15. 11. 2020, v den výročí úmrtí Jana Ámose Komenského)